

ДИВЕРСИФІКОВАНІСТЬ ЕКОНОМІКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

Актуальність дослідження. Стійкий розвиток сільських територій є найважливішим чинником поліпшення життя населення регіону і країни. Сучасний етап соціально-економічних перетворень в Україні характеризується істотними змінами умов господарської діяльності в сільській місцевості, які призвели до росту безробіття й зниження доходів населення. Протягом ряду років заробітна плата працівників сільського господарства продовжує залишатися самою низкою серед інших галузей економіки, спостерігається ріст сільської бідності, прогресують негативні тенденції в соціальній сфері села, продовжує погіршуватися демографічна ситуація, скорочується мережа установ соціальної інфраструктури сільських територій.

Підтримка стабільності соціально-економічного розвитку внутрішніх територій України особливо важлива для Південного регіону, якому властиві глибокі диспропорції в галузевій структурі економіки, природно-ресурсному, матеріально-технічному, організаційному, кадровому, фінансовому й інвестиційному забезпеченні регіонального виробництва.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що проблема розвитку сільських територій має глибокі історичні коріння й викликає інтерес своєю багатогранністю, у науковому відношенні соціально-економічні основи стійкого розвитку сільських територій вивчаються сегментарно, поза концепцією системності. Тим часом, саме досліджуючи сільські території як базову основу відтворення трудових ресурсів і робочої сили, особливості природно-ресурсного потенціалу і їх використання, можливо розробити стратегію стійкого розвитку сільських територій, максимально адекватну сучасним вимогам суспільства, суб'єктам підприємницької діяльності й держави.

Аналіз останніх досліджень. Світовий досвід і вітчизняна практика показують, що проблема стійкого розвитку сільських територій вимагає для свого вирішення проведення нових наукових досліджень, що дозволяють зрозуміти економічну природу ефективного функціонування сільських територій у економічному просторі регіону. Формування дієвих інституційних механізмів сільського розвитку дозволить активізувати діяльність сільського господарства, і на основі накопиченого досвіду і реалізувати соціально-економічну стратегію стійкого розвитку сільських територій.

Серед вітчизняних і зарубіжних авторів, праці яких присвячені проблемам інституційного забезпечення розвитку сільських територій, слід назвати таких дослідників, як В. Андрійчук, С. Васильчак, І. Гончаренко, М. Малік, Л. Молдаван, О. Онищенко, Т. Осташко, О. Павлов, І. Прокопа, К. Прокопишак, П. Саблук, Л. Транченко, М. Хвесик, Л. Шепотько, О. Шпикуляк, В. Юрчишин та інших відомих авторів.

Мета статті. Розробка теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій з формування та функціонування інституційних механізмів розвитку сільських територій в економічному просторі регіону.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах управління розвитком сільських територій зазнало значних змін. На ускладнення контролю за процесами розвитку сільської місцевості вплинуло як розширення форм власності на головний ресурс розвитку - землю, так і зростання кількості джерел інвестування, пошук компромісів між інтересами різних землекористувачів та виробників сільськогосподарської продукції тощо.

Сьогодні головною метою економічної та соціальної політики сталого розвитку сільських територій є забезпечення комплексного розвитку. Для цього необхідно суттєво змінити державний підхід не лише до адміністративного управління на рівні регіонів, але і

забезпечити можливість різностороннього розвитку, а також доступність джерел фінансування потреб регіону [1].

В таких умовах Україна потребує нового підходу до розвитку сільських територій, який ґрунтувався б на розвитку місцевого самоврядування та покращення стану соціальної сфери. Результатом такого підходу повинно бути запровадження нових технологій взаємодії між сільськогосподарськими підприємствами, сільським населенням, їх об'єднаннями, місцевою владою та державою.

Сільські території характеризуються значно нижчим рівнем доходів, високим рівнем безробіття, а також поселенськими, демографічними, кваліфікаційними, інфраструктурними та іншими проблемами. Тому виникає необхідність в проведенні комплексу заходів політичного та економічного характеру для підтримки розвитку сільських регіонів.

Однак слід наголосити, що реформування органів влади має відбуватися дуже виважено. В іншому випадку це може стимулювати процеси руйнації конституційної системи здійснення влади у державі, створити суттєві перепони для забезпечення додержання прав і свобод громадян незалежно від місця проживання.

Тому неприпустимими є спроби знайти шляхи вирішення проблем у цих сферах на засадах протиставлення державної влади та місцевого самоврядування. Джерелом державної влади, і місцевого самоврядування є народ. Саме на задоволення потреб конкретної людини їх органи мають працювати. Завдання полягає в тому, щоб забезпечити їх ефективну взаємодію і водночас повну відповідальність за виконання наданих повноважень.

По суті, сьогодні завдання полягає в тому, щоб поряд з регламентацією питань організації діяльності місцевого самоврядування створювати умови для самостійного вирішення сільськими територіальними громадами все більшого кола питань свого функціонування. Стабільність досягається в тому випадку, коли організацією влади займаються кваліфіковані та віддані справі керівники, які усвідомлюють відповідальність за вирішення суспільних справ і не керуються при цьому споживацькими сподіваннями на розв'язання всіх проблем з центру. Саме тому актуальним питанням розвитку місцевого самоврядування є підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування [2].

Великий вплив на розвиток сільських територій має аграрна політика держави та дії місцевих органів влади.

В період становлення ринкової економіки в Україні існує ряд особливостей розвитку територій в залежності до дій місцевої влади.

Перше - будь-яка нова економіка зазвичай розвивається на тих територіях, які не були достатньо активно включеними в стару економічну систему.

Друге - території, які стали менш розвиненими, як правило, мають додаткові конкурентні переваги з погляду розвитку "нової економіки" порівняно з аналогічними регіонами інших держав, насамперед європейських.

Третім важливим напрямом підвищення ефективності функціонування бізнес-структур в регіоні є використання їхнього туристичного потенціалу.

Формування регіональної стратегії в умовах реалізації Україною курсу на європейську інтеграцію вимагає значної уваги не лише економічній та соціальній складовими розвитку територій, а й такій важливій темі як децентралізація влади та посилення ролі місцевого самоврядування.

Останнім часом у результаті здійснення послідовної регіональної політики значно посилилася роль територій у вирішенні життєво важливих питань сталого розвитку. Території перестають бути простими виконавцями волі центру і все більше набувають ролі повноправного суб'єкта державного управління. Водночас усе ще зберігається тенденція щодо диференціації економічного розвитку, їх можливостей у сфері соціального забезпечення громадян унаслідок дії різноманітних історичних, природно-географічних,

економічних факторів, що призводить до суттєвих негативних наслідків - неотримання громадянами гарантованих державою належних послуг.

У свою чергу це створює підґрунтя для негативного ставлення та недовіри населення до влади. Такий стан зумовлений цілою низкою факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Серед них - неузгодженість дій державних органів щодо формування та впровадження державної політики сталого розвитку сільських територій, недостатня активність у створенні правових, економічних та організаційних умов для відповідних перетворень, відсутність належних координаційних зв'язків між державними управлінськими структурами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями щодо вирішення нагальних проблем сільського розвитку в контексті державної регіональної політики.

В умовах значного розширення повноважень та компетенції місцевого самоврядування за європейськими стандартами, що планується в ході реформування, особливої гостроти набуває також питання запобігання некомпетентності та зловживанням місцевого самоврядування в управлінні відповідними сільськими територіями. Адже надаючи значну самостійність сільським територіальним громадам, держава не має права уникати відповідальності за територіальну цілісність країни, збалансований сталий розвиток усіх компонентів.

Крім того, слід взяти до уваги, що певна частина функцій місцевої влади по суті має загальнонаціональний характер. Тільки розробка спеціальних організаційних механізмів, доведених до детальних процедур, яка закріплена в нормативних актах, здатна направити державне регулювання сталого розвитку в режим нормальної організаційної діяльності, зняти з порядку денного звинувачення державних структур у вибірковості лобіювання певних регіональних інтересів, у необґрунтованості політичних пріоритетів тощо.

Реалізація цих напрямів повною мірою залежить від спільних дій як у центрі, так і на місцях, від активності членів сільських територіальних громад, органів місцевого самоврядування, всіх, хто в тій чи іншій мірі причетний до справ сільського територіального розвитку.

Уряд України завжди приділяв велику увагу цим питанням, але, незважаючи на це, проблеми розвитку сільських територій продовжують існувати. Рішення, які приймаються на державному рівні не завжди ефективні або не отримують схвалення на місцях, ому необхідно на основі вивчення досвіду країн європейського співтовариства впровадити дієву програму розвитку сільських територій з залучанням до цього процесу всіх суб'єктів територіального розвитку.

Сучасні виклики вимагають ставити в основу подальшого розвитку сільських територій добробут і безпеку людини, її прагнення жити і творити в гармонії з природою. Має бути започаткований процес змін, які за характером та обсягом експлуатації ресурсів, інвестиційною політикою, спрямуванням освіти та науково-технічного прогресу, захищеністю життєдіяльності нації відповідатимуть сучасним і майбутнім потребам, створять сприятливі умови для розвитку сільських територій, збереження навколишнього природного середовища і природно-ресурсного потенціалу, тобто започаткують перехід до сталого розвитку [5].

Впровадження цієї ідеї в сучасних умовах пов'язується з процесом розвитку несільськогосподарських видів економічної активності, зменшення в структурі сільської економіки частки (але не обсягів) аграрного виробництва, що, у свою чергу, передбачає прискорений розвиток несільськогосподарських видів діяльності. У даному випадку доцільніше вести мову про розвиток несільськогосподарських видів діяльності. При цьому на перший план виходить проблема визначення господарських функцій сільських територій, які є не лише конкурентними, а навіть альтернативними сільськогосподарській. Паритет між функціями сільських територіальних утворень залежить від наявного ресурсного потенціалу.

Ефективне залучення потенційних ресурсів здатне значно прискорити їх розвиток і навіть змінити властивості й сутнісні характеристики сільських територій. Разом з тим, з огляду на природоохоронну функцію сільських територіальних утворень, розвиваючи ті чи інші види господарської діяльності, слід враховувати зростаюче навантаження на ландшафт.

Виконання сільськими територіями певних функцій накладає відбиток на управлінські моделі. Зараз в управлінні задіяна модель, побудована на галузевому принципі, що відображено в назві відповідного міністерства та його підрозділів на місцях. Спотвореним віддзеркаленням сталого розвитку виступає аграрна політика, яка звужує функціональне призначення сільських територій. Більш адекватно його виражає така політика, яка за визначенням, на відміну від аграрної, є не галузевою, а територіальною. Метою політики сталого розвитку є створення сприятливих умов життєдіяльності сільського населення шляхом підвищення багатofункціональності територій.

Вона виступає як основа та засіб реалізації стратегії сталого розвитку сільських територіальних утворень, що відбувається в процесі управлінської діяльності.

Розбудова системи управління сільськими територіями передбачає її комплексний аналіз у територіальному, суб'єктному, галузевому та функціональному вимірах. Територіальний вимір на низовому рівні представлений неподільними первинними господарськими і поселенськими симплексами, в яких об'єкт і суб'єкт управління співпадають. Дана модель управління виключає втручання державних органів у діяльність сільських громад, які діють у межах визначених чинним законодавством, задовольняючи власні потреби за рахунок використання місцевих ресурсів. Починаючи з районного рівня, об'єктно-суб'єктні відносини ускладнюються. Збільшується не лише кількість суб'єктів управління за рахунок районних рад і райдержадміністрацій, але й поширюються міжгалузеві зв'язки господарських суб'єктів. Виникає проблема узгодження галузевих інтересів з територіальними, що потребує запровадження місцевої політики. На територіальному рівні більш розгалуженою і різноманітною стає господарська структура, зростає чисельність суб'єктів управління.

Суб'єктний вимір представлений державно-самоврядною моделлю на горизонтальному та вертикальному рівнях управлінської діяльності. В умовах, коли громадянське суспільство лише формується, а бізнес на селі розвивається надто повільно, на законодавчому рівні необхідно чітко визначити повноваження різних суб'єктів управління, виключити дублювання їх функцій.

У контексті галузевого виміру простежується аграрна модель управління. Разом з тим слід регулювати розвиток й інших сфер діяльності й передусім соціальної. Передачею в комунальну власність закладів соціальної інфраструктури села, держава, по суті, відсторонилася від вирішення проблем його життєдіяльності.

Складність управління сільськими територіями посилюється їх природною специфікою, що визначається залежністю господарської діяльності від природно-кліматичних умов, природних ресурсів і, передусім, від якості землі як головного засобу виробництва. Важливу роль відіграють також уповільнений оборот капіталу, нерозвиненість аграрного ринку, незавершеність технологічного циклу сільськогосподарського виробництва.

На цій підставі сільські території можна віднести до соціальних систем, які характеризуються непередбаченістю розвитку, відкритістю до впливу зовнішніх факторів, неврівноваженістю та нестабільністю [3, 4].

Таким чином, побудова нової парадигми управління не повинна обмежуватись її теоретико-методологічним забезпеченням та пошуком шляхів самоорганізації об'єкта, вона потребує перегляду функцій управлінської діяльності, уточнення повноважень суб'єктів управління.

Оптимальною систему управління можна визнати лише за умови, коли всі її складові взаємодіють узгоджено та функціонують як єдине ціле і з якомога більшою

ефективністю. Це досягається за рахунок забезпечення кожної функції об'єкта відповідною управлінською дією суб'єктів та розмежуванням рівня їх компетенції.

Висновки та пропозиції. За результатами оцінки розвитку сільських територій регіонів України встановлено, що більшість сільських територій потрапляє в категорію відсталих. Величина розрахованих інтегральних показників дала можливість визначити рейтинг сільських територій України за рівнем розвитку та з'ясувати можливі причини відхилень того чи іншого регіону. У групу областей із найнижчим рівнем інтегрального показника розвитку сільських територій за результатами аналізованого періоду років потрапили Чернівецька, Закарпатська, Донецька, Івано-Франківська та Рівненська області. Головні причини депресивності даної групи регіонів - низькі демографічні, економічні, управлінські та соціальні показники тощо. Дослідження виявило найвищий рівень інтегрального показника розвитку сільських територій у Кіровоградській, , Чернігівській, Миколаївській, Харківській областях. Встановлено, що у період трансформаційних інституціональних змін відбулося звуження більшості функцій сільських територій як соціально-територіальних систем суспільства, що значно знизило рівень соціально-економічної ефективності управління розвитком сільських територій.

Анотація

Досліджено трансформаційні зміни умов господарської діяльності в сільській місцевості та зроблено аналіз сучасного стану соціально-економічних перетворень внутрішніх територій України, що обумовлено глибокі диспропорції в галузевій структурі економіки.

Ключові слова: сільські території, диверсифікованість, соціально-економічна ситуація, економічний простір регіону, самоврядування.

Аннотация

Исследованы трансформации изменений условий хозяйственной деятельности в сельской местности и приведён анализ современного состояния социально-экономических преобразований внутренних территорий Украины, которые обуславливают глубокие диспропорции в отраслевой структуре экономики.

Ключевые слова: сельские территории, диверсификация, социально-экономическая ситуация, экономическое пространство региона, самоуправление.

Summary

Are researched transformation changes of conditions of economic activities in the countryside and is made the analysis of the current state of socio-economic transformation of internal territories of Ukraine that lead to profound imbalances in the sector structure of the economy.

Key words: rural areas, diversification, social and economic situation, economic space in the region, local government.

Список використаних джерел:

1. Буркинський Б.В. Сучасні інноваційні уявлення конкуренції переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс] / Б.В. Буркинський . Проблема и перспективы инновационного развития экономики: Мат. XII межд. научно-практ. конф. (с подборки, 10-15 сентября 2007г.) – Режим доступа: <http://www.incon-conference.org.ua/download/files/Bourkinsky%20BVdok.pdf/> - Назва екрану.
2. Іщенко О. Актуальні питання розвитку місцевого самоврядування на сучасному етапі / О. Іщенко // Вісник НАДУ.-2004.-№3.-С.333-338.
3. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: Монографія / О.І.Павлов.-Одеса: Астропринт, 2006.-369 с.
4. Папіна Н. Українське суспільство: соціологічний моніторинг / Н.Папіна.-К.: Ін.-т соціол. НАН України, 2006.-94 с.
5. Прокопа І.В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І.В.Прокопа // Економіка України.-2007.-№6.-С. 50-59.